

Az í-zés állapota a bábonyi népnyelvben

A magyar nyelvterület jelentős részén a XVI. század előtti *é* hang helyébe egy fokkal zártabb *í* (~*i*) hang lépett. E jelenséget nevezzük *í-zés*-nek (Vö. Horger A., *MgyNyvj.* 54). Amint Für István „Az í-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban“ című tanulmányában is megemlíti, az egyes nyelvjárások ismertetői megjegyzik ugyan, hogy nyelvjárásuk többé-kevésbé *í-ző*, de hogy pontosan melyek az *í-zés* és *é-zés* földrajzi határai, azt ma még senki sem tudja megmondani (i. h. 3.).

Nem kétséges, hogy e kérdésre éppen az adatok hiánya miatt nem tudunk felelni. Az adatok hiánya a régebbi nyelvjárásismertetők műveiben teljesen érthető, újabban Für István gondos összeállításának megjelenése óta azonban semmiképpen sem térhetünk ki *í-ző* nyelvjárásaink e sajátosságának gondosabb, behatóbb vizsgálata elől.¹

1936 és 1937 nyarán többszöri megszakítással mintegy 8 hétig tartózkodtam a kalotaszegi nyelvjárás-területhez tartozó Bábonyban (Kolozs m.).² Minthogy e nyelvjárásról már előbb megállapították,³ hogy *í-ző*, különös gondot fordítottam az *í-zés* állapotának pontos megfigyelésére. Közvetlen megfigyeléssel és rákérdezéssel sikerült megállapítanom nemcsak azt, hogy a bábonyi népnyelvben milyen szavakban, ragokban és képzőkben jelentkezik e sajátosság, hanem azt is, hogy az *í-zés*nek mely fokán áll e népnyelvi pont.⁴ A közölt példákból úgy látszik, hogy az *é > í* változás természetesen fejleményeképpen már nagyon sok esetben *i > í* változást is megfigyelhetünk. E változás elsősorban hangsúlytalan szótagban következett be. Pl. *buggyborik, enyim, fősvin, gombajig, göriny, itil, keminy, kössig, leginy, lengetig, marik, mírsikel, moslikos, nyöstiny, pástitom, reminsig, sörinnye, söviny, szídülises, szeginnyebb, tajti(pipa), törtinik, törviny (törvinyes), törvinszék, vinsig* és *vőfi*. Hangsúlyos szótagban csak néhány gyakran használt szó (*fírfi, ippen, néhány, vinsig*) esetében figyelhetünk meg mennyiségi változást.⁵

¹ Vö. Czuczsa János: A kalotaszegi nyelvjárás (Jankó János „Kalotaszeg magyar népe“ című néprajzi tanulmányában) 212—3. — Horger „A Magyarság Néprajza“-nak III. kötetében közölt térképen (461. l.) e vidéket és egyáltalában egész Erdélynek egyetlen pontját sem jelöli *í-ző*nek, holott többek között a Szamoshat, Domokos (Szolnok-Doboka megye), a Mezőség és Kalotaszeg is *í-ző* vidék.

² Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy e kéziratot 1938 táján fogalmaztam meg s most változatlanul közlöm.

³ Közelebről Szabó István foglalkozott az békési *í-zés* kérdésével (*Az í-zés esetei a Vékési nép nyelvében*. Magyar Népnyelv III, 275 kk.).

⁴ E népnyelvi ponton alig 100 ember beszéli anyanyelveként a magyar nyelvet; a falu maga ²/₃-ban román nyelvű (Vö. tölem *Bábony története és települése*. EM. 1939: 47—8. és ErdTudFüz. 104. sz. 15—6.).

⁵ Egy szót *gímberedik* ~ *gímberedik* váltakozásban figyeltem meg; nem gyakran használt, mégis *i-s* alakban hallottam ejteni a *zsimbel* szót.

Úgy látszik azonban, hogy a városiasodásnak nagyon kitett kalotaszegi népnyelv ez északnyugatra legszélső falujának nyelvében a mennyiségi változás terjedőben van. Ha a városiasodás az ízést el nem tünteti e nyelvjárás sajátosságai közül,⁶ az *i* > *i* változás a hangsúlytalan szótagokban általánossá válik. Már ma is néhány esetben ingadoznom kellett a jelzésben.

Az alábbiakban a bábonyi népnyelv *íző* szavait, ragjait és képzőit sorolom fel.⁷ A ragokban, képzőkben és jelekben jelentkező *ízésre* példákat csak közvetlen megfigyelés alapján adok; a szavak jórészét rákérdezéssel, de közvetlen megfigyeléssel is ellenőrizve, gyűjtöttem.

árnyik

babír (levél), *bika*, *bíke* (tárgyese: *bíkit*), *bíkil*, *bíkó* 'nyüg a ló lábán', *beszíd*, *beszíl*, *bugyborik*, *ciment*, *cseríp*, *csíp*, *csípel*, *cseríny*,

díl '1. Mittag, 2. Süd', *derík*, *dícsír*, *dílel*,

ebíd,⁸ *edíny*, *egísz*, *elíg*, *elígedik*, *emlíkszem*, *emísz*t, *enyim*,

fazik, *fehír* ~ *fejír*, (*kötő*)*fik*, *fíl*, *fíle*, *fímlík*, *fíngyes*, *fínglik*, *fínyesség*, *fírcel*, *fír* (hez megy), *fírfi*, *físzek*, *físzkes*, *físzkelődik*, *fősvin*,

gímberedik ~ *gimberedik*, *gombajig*, *görüny*,

győtíny 'egy virágfaj neve',

híj, *húzsvíl*,

íccaka, *íbren*, *ídes*, *íg*, *brennt*',

igedelem 'veszekedés', *ígir*, *ígiz*, *ígizet*, *íjjel*, *íki*, *íkel*, *íl*, *lebt*', *ildegíl*,

ílelem, *ílesztő*, *ílet*, *ílhetetlen*, (*meg*)*ítet* 'megmérgez' *ín* ~ *én*,

íppen, *íp* (kézláb), *ípsíg*, *ípül*, *ír*, *írretlen*, *ír*t, *írkezik*, *írkezés*, *írnt*, *ís* ~ *is* 'und', *ítel*, *ítíl*,

kík, *kíne* (= kellene), *kemíny*,

kerik, *kímül*, *kíngelmes*, *kíngyes*, *kínszeri*, *kíntelen*, *kíp*, *kípes*, *kíbel*, *kír*, *kíreget*, *kírezik*, *kísír*, *kíső*, *kísz*, *kísztet*, *kíve*, *kökíny*, *környik*, *köszvíny*, *kössig*, *krím* 'crème',

legíny, *lengetig*, *lígy*, *líp* 'Milz', *líp* 'retten, schreiten',

marík ~ *marik*, *mí* 'Bíene', (*míhek*, *míkas*), *míj* 'tief', *mínes*, *mír*, *mírsikel* (de: *mértik*, *mérnök*), *míreg*, *míszáros*, *míszárszik*, *míz*, *míndítig*, *moslikos*,

nihány, *nímejik*, *nígy*, *nícer*, *níma*, *nímet*, *níp*, *níz* (nízstem),

nyomorík, *nyöstíny*,

pástítom, *píntek*, *pínz*,

remíny, *remínykedik*, *remínsig*, *rígi*, *rísz*, *ríszeg*, *rit*, *rítes* ~ *rétes*,

segíd, *seríny*, *söríny* (de: *sörinynye*), *sütít*, *sövíny*,

szegíny (de: *szeginnyebb*), *szídül*, *szídülises*, *szígyellősködik*, *szígyen*,

szíjjel, *szíl* 'Rand', *szilles*, *szílső*, *szemít*, *szína*, *szíp*, *szív* (vászón),⁹

szípsíg, *szomszíd*,

tajtí (pípa), *tezsvír* (tezsvírit), *teítz*, (meg)*tíbojodik*, *tígedet*, *tígy* ~

⁶ A fiatalabbak, ha városi emberrel beszélnek, nem *i*-znek.

⁷ Az *i*-ző szavakat Für (i. m.) alapján állítottam egybe. Megjegyzem, hogy a bábonyiak nem ismerik a Für gyűjteményébe felvett következő szavakat: *ágyék*, *béklyó*, *bérmál*, *butélia*, *cékla* (ezt 'csak éppen tuggyák'), *csetepaté*, *délceg*, *erszény*, *eszmél*, *év*, *évad*, *évelődik*, *férj*, *fővény*, *gavallér*, *gém* (madár) *gödény*, *gölödény*, *gránátéros*, *gyékény*, *gyömbér*, *karabély*, *kém*, *kevély*, *kolompér*, *kvártély*, *méree*, *metélt*, *metélt-láb*, *mondér*, *örmény*, *örvény*, *öszvér*, *páncél*, *rév* 'Reede és vkinék a révént', *szemérmes*, *szérdék*, *szurdék*, *tajték* (de a *tajtípipa* szót ismerik), *tékozol*, *terebélyes*, *vél*, *veszékél* és *zsombék*. A többi közül csak olyan szerepel jegyzékemben, amelyet *i*-zve ejt a bábonyi. Nem vettem

⁸ E helyett inkább a *dílt* használják. Viszod a *dílt*? — kérdezik.

⁹ = szép vászón

tégy (tegyél), *tehín* (tehenet), *tíl*,
tenyír, *típ*, *termís*, *termíszet*, *tízta*,
tőcsír, *törtinik*, *törviny*, *törvinyes*,
törvinszék, *trifálkozik*,

vendíg, *vendiglő*, *víg*, *vígez*, *víg-*
hetetlen, *vika*, *vikony*, *vin*, *vinsig*,
vír, *visó*, *vít*, *vítkezik*, *vőfi*.

zsimbel.

Ragok, képzők, jelek.

(-á) -é határozórag: *belivaló*

-*degél* igeképző: *üldegil*.

-*ék* egyes 3. sz. -ü igei személy-
 rag: *aluggyik*, *egyik*, *engeggyik*,
jácoggyik, *katonáskoggyik*, *mász-*
szik, *nyugoggyik*, *töröggyik*, *uor-*
gyik.

-*ék* főnévképző: *fedezik*, *játik*,
szökedik.

-*ék* többes 3. sz. -ü igei személy-
 rag: *cseríjjik*, *egyik*, *engettik*, *feny-*
nyik, *kennyik*, *kültik*, *semisítettik*,
söpörtik, *szettik*, *szígyejjik*, *vittik*,
vigyik.

-*él* egyes 2. sz. -ü igei személy-
 rag: *neveltíl*.

-*ény* főnévképző: *lepény*.

-*és* főnévképző: *köttetís*, *szídülí-*
ses, *szüvis*, *verís*.

-*étek* többes 2. sz. -ü személyrag:
kentitek, *kennyítek*, *kötöttítek*, *sö-*
pörtítek, *szerezzítek*, *szettítek*, *üssi-*
tek, *ütöttítek*, *vegyítek*, *vittítek*.

-*ék* többesképző: *hívőjíkni* (= hí-
 vőékhez),¹⁰ *szúrkík*.

-*ért* határozórag: *azír*.

-*féle* melléknévképző: *effile* (*effi-*
lit, *effiliket*), *mindenfilekíppen*.

-*képpen* határozórag: *máskíppen*,
mindenfilekíppen.

-*lék* főnévképző: *moslók*.

-*né* föltételes módjel: *ennítek*, *sö-*
pörnítek, *szeretním*, *vinnítek*.

-*né* főnévképző: *tanitóni*.

-*nél* határozórag: *izéníl*.

-*ség* főnévképző: *beteksíg*~*betek-*
sig, *felesíg*, *irigység*, *kőccsig*.

-*vény* főnévképző: *kérvény*.

Más példák: *elí*(*elé*), *enyim*, *fele-*
síggivel, *köntössit*, *körtít*-*körtít*, *on-*
nű, *szerencsím*.

Szta

¹⁰ *hívó*, szektás ember.